

جهتگیری دینی و جهتگیری پرشگری دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر

زاله کیانی^۱، فاطمه فروزش یکتا^۲ و لیلا عزیزی^{۳*}

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی جهتگیری دینی و میزان پرشگری دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر بود. روش توصیفی از نوع پیمایشی برای انجام دادن این پژوهش انتخاب شد. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویانی است که در دانشگاه صنعتی امیرکبیر در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۸۸ به تحصیل مشغول بودند که از این تعداد ۴۳۰ نفر با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. به منظور جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه‌های جهتگیری دینی و پرشگری چندبعدی (با ضریب آلفای ۰/۷۴)، مقیاس جهتگیری دینی آلپورت (با ضریب آلفای ۰/۷۳) و مقیاس عمل به باورهای دینی (با ضریب آلفای ۰/۷۱) استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که میزان جهتگیری دینی درونی و پرشگری دانشجویان بالاتر از حد متوسط است. برای بررسی دقیق‌تر، خرده مقیاسها یا مؤلفه‌های جهتگیری پرشگری نیز ارزیابی شدند. مقایسه جهتگیری دینی درونی با میزان عمل به باورهای دینی و جهتگیری پرشگری نشان داد بین میزان جهتگیری دینی درونی و عمل به باورهای دینی تفاوت معنادار وجود ندارد، اما تفاوت این دو مقیاس با جهتگیری دینی پرشگری معنادار است و جهتگیری پرشگری به‌طور معناداری پایین‌تر از جهتگیری درونی و میزان عمل به باورهای دینی بود. در انواع جهتگیری دینی و میزان عمل به باورهای مذهبی بر اساس مقطع تحصیلی نیز تفاوت معناداری مشاهده نشد. بعد دیگر پژوهش بررسی میزان عمل به باورهای دینی در میان دانشجویان بود که این مؤلفه نیز در بین دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر بالاتر از متوسط بود.

کلید واژگان: جهتگیری دینی، جهتگیری پرشگری، دانشجویان، دانشگاه صنعتی امیرکبیر.

مقدمه

دین در لغت به معنای اطاعت، تعهد، الزام و وظیفه و در قرآن به معنای تن دادن و تسلیم شدن^۴، عبادت و سرسپردگی^۵ و پرستش^۶ آمده است. دین با قواعد، مقررات، ارزشها و چشم اندازهایی که از هستی و

^۱. کارشناس ارشد تاریخ فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران: ja_kiani@yahoo.com

^۲. دانشجوی دکتری، دانشگاه شاهد، تهران، ایران: yekta110@gmail.com

^۳. کارشناس ارشد روانشناسی عمومی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

*مسئول مکاتبات: azizi.leila@gamail.com

انسان ترسیم می‌کند، راهی به زندگی می‌گشاید^۷ و سبکی برای زیستن^۸ پیشنهاد می‌کند. استعاره راه زندگی یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین استعاره‌هایی است که در قرآن کریم برای بیان این روش و سبک زیستن^۹ ارائه شده است.

به دلیل قدمت و جایگاه دین و مذهب از یک سو و پیچیدگی و فراگیر بودن آن از سوی دیگر، در تاریخ علم بشری دیدگاهها و نظریات فلسفی، جامعه‌شناختی و روانشناختی موافق و مخالف هم مطرح شده است. این نظریات و تعدد آن تأییدی بر این امر است که انسان هیچ‌گاه نتوانسته است از جهتگیری در باره این موضوع مهم دست بردارد، زیرا که به گفته فرانکل به واقع یک احساس مذهبی عمیق ریشه‌دار در اعماق ضمیر ناهشیار انسان وجود داشته است (Khodayarifard, Faghihi, Ghojari, Bonab, Shokoohiyekta & Behpajoo, 2006). از دیدگاه فلسفی فرد زمانی دیندار تلقی می‌شود که با سؤالاها و مسائل وجودی ماورای طبیعی از جمله منشأ و مقصد به وجود آمدن هستی روبه‌رو شود و برای آنها پاسخی مناسب بیابد (Hium, 1990).

از دیدگاه جامعه‌شناختی دین به‌عنوان یک نهاد اجتماعی کارکردهای اساسی مانند نظم بخشیدن، انسجام دادن، حیات بخشی و خوشبختی آفرینی دارد که نبود آن بقای جامعه را مخدوش می‌سازد (Givian, 1997).

از دیدگاه روانشناختی نیز به دین و دینداری، به خصوص به کارکردهای بهداشت روانی و روان‌درمانی دین، توجه ویژه‌ای شده است. ویلیام (William, 1997) دین را ایجاد رابطه معنوی با دنیایی نامحسوس به‌عنوان روح عالم خلقت می‌داند که این رابطه در عالم تنهایی و دور از همه وابستگیها صورت می‌گیرد و به ادراک نظم نامریی در میان پدیده‌های جهان هستی و رسیدن به یک اطمینان و آرامش باطنی که آثار ظاهری آن نیکویی و احسان بی دریغ است، منجر می‌شود.

جهتگیری دینی: آلپورت (Alport & Ross, 1965) از جمله روانشناسانی است که سعی کرد به‌صورت اختصاصی در باره دینداری نظریه‌پردازی کند. به اعتقاد وی احساسات دینی نه ماهیتی صرفاً عقلانی دارند و نه کاملاً غیرعقلانی اند، بلکه بیشتر تلفیقی از احساس و تفکر هستند. در واقع، دینداری فلسفه‌ای از زندگی برای فرد ارائه می‌کند که نه تنها ماهیتی عقلانی دارد، بلکه از نظر احساسی و هیجانی نیز ارضاکنده است. بنابراین، او نتیجه می‌گیرد که تمام ادیان بزرگ دنیا نوعی جهان‌بینی برای پیروان خود به ارمغان می‌آورند که هم سادگی منطقی و هم زیبایی‌های هارمونیک دارند.

۴. ان الدین عند الله الاسلام

۵. امر الا تعبدوا الا اياه ذلک الدین القیم (سوره یوسف، آیه ۴۰)

۶. و یقیموا الصلاه و یؤتوا الزکوه و ذلک دین القیمه (سوره بینه آیه ۵)

۷. قل اننی هدانی ربی الی صراط مستقیم دینا قیما مله ابراهیم حنیفا

۸. و من احسن دینا ممن اسلم وجهه لله و هو محسن

۹. ان الله ربی و ربکم فاعبدوه هذا صراط مستقیم

آپورت دو نوع جهتگیری دینی را مطرح کرده است: جهتگیری دینی درونی^{۱۰} و جهتگیری دینی بیرونی^{۱۱}. جهتگیری دینی درونی نوعی دینداری است که در آن ایمان به منزله ارزشی متعالی مورد توجه است. فردی که این نوع جهتگیری را دارند، به اعمال و مناسک و اعتقادات دینی خود پایبندند و برای آنها نیازهای غیر دینی هر چقدر هم که مهم باشند، اهمیت غایی کمتری دارند. لذا، آنان تا آنجا که ممکن است به درونی ساختن ارزشهای دینی می‌پردازند و از دین به‌طور کامل پیروی می‌کنند و افراد با چنین انگیزه‌ای با دین زندگی می‌کنند. در جهتگیری دینی بیرونی باورهای دینی اهدافی ابزاری دارند و افراد با این نوع جهتگیری در پی سودجویی هستند و دین را برای رفع سایر نیازها و کسب آسایش و امنیت فردی و اجتماعی و جلب نظر اجتماع به‌کار می‌برند؛ به عبارت دیگر، آنها از دینشان استفاده می‌کنند و به سمت خدا می‌روند، بدون اینکه خود را فراموش کنند (Alport & Ross, 1965). از طرف دیگر، افراد دارای جهتگیری بیرونی از دین به‌عنوان وسیله‌ای برای مشارکت در گروه قدرتمند و به‌دست آوردن حمایت، راهنمایی، جایگاه اجتماعی و یک مکانیسم دفاعی استفاده می‌کنند (Kiani, Eskandari & Ghodsi 2007).

بتسون و شون^{۱۲} راد معتقدند که دین رشدیافته دو جزء دارد که به نظر می‌رسد جدا و مستقل باشند: یکی از ابعاد دین رشدیافته «هدف» و دیگری «جست‌وجو» است. هدف همان دین درونی و متعهدانه و شامل درجه‌ای از اطمینان قلبی به باورها و رفتار سنتی است. جست‌وجو شامل کوشش بی‌پایان و انتقادی فرد برای پاسخگویی به سؤالهای وجودی است. بعد وسیله نیز تقریباً مترادف بعد بیرونی و بدین معناست که فرد از دین به‌عنوان وسیله برقراری ارتباط با افراد و خدمت به خود استفاده می‌کند (Kiani et al., 2007).

تعقل و پرسشگری در اسلام: اسلام دینی است که نه تنها با نیروی عقل و قدرت تفکر مخالفت و مبارزه نکرده، بلکه تقریباً در تمام جهات از آن کمک و تأیید خواسته و بسیار هم بر آن تکیه کرده است. جالب آنکه بدانیم در حالی که ادیان دیگر قوه عقل انسان را حتی در جزئی‌ترین مسائل راکد و منجمد نگه داشته‌اند، اسلام به حدی آن را محترم و آزاد دانسته است که در باره اصول عقیدتی خود، تقلید و تبعید را مردود و بر همگان واجب دانسته است که از راه تفکر و تعقل خود به تحصیل آن بپردازند. از همین‌جا، تفاوت اسلام و مسیحیت و حتی سایر ادیان مشخص می‌شود. در مسیحیت درست مطلب بر عکس است؛ یعنی اصول دین مسیحی ماورای عقل و فکر شناخته شده است. قلمرو ایمان فقط قلمرو تسلیم است و حق فکر کردن وجود ندارد.

اسلام فقط در مناسک دینی چون نماز، روزه، خمس و زکات منحصر نمی‌شود، بلکه نوع دیگری از عبادت در آن وجود دارد که عبارت از عبادت فکری است که اگر در مسیر بیداری و آگاهی بخشی به

10. Intrinsic Religious Orientation
11. Extrinsic Religious Orientation
12. Batson & Schoenrade

انسان به کار گرفته شود، از دیگر عبادتها برتر شمرده شده است. چنان که پیامبر گرامی اسلام (ص) یک ساعت فکر کردن را از یک سال عبادت کردن برتر شمرده‌اند.^{۱۳}

به اندازه‌ای که تعقل و تفکر افزایش پیدا کند، افعال انسان از تأثیرپذیری غرایز و شرایط محیطی مبرتر می‌شود، دامنه اختیار انسان بالا می‌رود و انسانی که چنین روشی را آموخته باشد، طبعاً انسانی سنجشگر، توانا در داوری و پرسشگری خواهد بود. دیندار قرآنی پرسشگر است. می‌پرسد تا بیشتر بداند و دانش بیشتر پرسشهای بیشتری را بر می‌انگیزد (Razavirad, 2002). با توجه به جایگاه ویژه پرسشگری در اسلام، این مقوله را می‌توان یکی از زمینه‌های مهم گرایش روزافزون افراد از نژادها و ادیان مختلف به دین اسلام به شمار آورد.

جهتگیری دینی پرسشگری: جهتگیری دینی پرسشگری یکی از مؤلفه‌های مورد بررسی در این پژوهش است. ویژگی افراد پرسشگر توانایی آنان در برخورد با سؤالهایی در باره هستی است، بدون اینکه پیچیدگی این سؤالها را کاهش دهند. گرایش آنان به مثبت در نظر گرفتن شک دینی و خودانتقادی و ویژگی آنان باز بودن برای تغییر در باورهای دینی است. طرح موضوع دین به‌عنوان پرسشگری^{۱۴} توسط بتسون در آن زمان به‌عنوان یکی از ابتکارات نظری در حوزه اندازه‌گیری انگیزش مذهبی مورد توجه قرار گرفت (Beck & Jessup, 2004). جهتگیری پرسشگری یا دین به‌عنوان پرسش، درجه‌ای را که یک شخص در باره شاخصهای مهم دین خود از نزدیک پرسش کند، می‌آزماید. فرد دینداری که دارای مهارت پرسشگری دینی است، شاخصها و اصول کلی دین خود را از نزدیک می‌آزماید و پاسخهای قالبی و آماده را نمی‌پذیرد و با تلاش و جست‌وجو موجب بسط معرفت دینی خود می‌شود (Batson & Patricia, 1985). گسترش فهم دینی باعث یک نوع تعهد درونی می‌شود و فردی که دارای چنین دینداری است، ممکن است بعد از تردیدها و جست‌وجوهای معنوی یک بار برای همیشه دیندار و متعهد باقی بماند. مفهوم دین به‌عنوان پرسش، تلاشی را معرفی می‌کند که طی آن بعد حقیقی و مهمی از جست‌وجوی معنوی یا دینی نمایان می‌شود. به عقیده دوناهو (Donahue, 1985) لزوم پرسش و رشد مداوم معنوی بهترین بخش تمام ادیان است. حقیقت‌جویی از همان اوان کودکی به شکل کنجکاوی در وجود انسان فعال است و کودک را به پرسشهای فراوان وا می‌دارد و در صورتی که این استعداد به شکل صحیحی پرورش یابد، به اوج شکوفایی خود می‌رسد.

بتسون و همکاران (Batson, Schoenrade & Ventis, 1993) معتقدند جهتگیری دینی سازه‌ای چندبعدی است که پیچیده‌تر از آن است که بتوان بر گونه‌شناسی آن تمرکز کرد. آنها پذیرفتند که فرد می‌تواند در بعد پرسشگری رشد کند، اما همزمان می‌تواند در ابعاد درونی، هدفگرا و ابزاری نیز رشد داشته باشد. بتسون و شون راد (Batson & Schoenrade, 1991) پرسشنامه‌ای به منظور

۱۳. تفکر ساعه خیر من عباده ستین سنه (بحار الانوار، جلد ۶۹ ص. ۳۹۳)

اندازه‌گیری پرسشگری دینی طراحی کردند. به اعتقاد آنها پرسشگری شامل سه بعد: آمادگی مواجهه با سؤالهای وجودی بدون کاستن از پیچیدگی آنها^{۱۵}، گرایش به مثبت در نظر گرفتن شک مذهبی^{۱۶} و باز بودن برای تغییر در باورهای دینی^{۱۷} است (Beck & Jessup, 2004).

بک و جی ساپ (Beck & Jessup, 2004) با طراحی «مقیاس جهتگیری پرسشگری چند بعدی»^{۱۸} پرسشگری دینی را سازه‌ای چند بعدی و دارای ۹ بعد یا مؤلفه می‌دانند. ابعاد خاص تجربه دینی که از طریق پرسشگری سنجیده می‌شوند، عبارت‌اند از:

۱. تردید و آزمون^{۱۹}: درجه‌ای از تلاش است که برای کاوش و آزمودن آموزه‌های مذهبی نشان داده می‌شود و این نگرش که تردید یک تجربه مثبت است؛
  ۲. تغییر^{۲۰}: باز بودن نسبت به تغییر نگرشهای مذهبی با گذشت زمان و بررسیهای مداوم باورهای فعلی؛
  ۳. وحدت‌گرایی کلیسایی^{۲۱}: پذیرفتن باورهای مذهبی غیر از آنچه خود فرد داراست؛
  ۴. جهانشمولی^{۲۲}: پذیرفتن دیگر مذاهب جهانی و نیز راههای صحیح پیگیری حقیقت خداوند؛
  ۵. اکتشاف: درجه‌ای از تلاش که برای کاوش و آزمودن آموزه‌های مذهبی نشان داده می‌شود؛
  ۶. تفسیرهای اخلاق‌گرایانه^{۲۳}: تأکید بر مفاهیم اخلاقی و معنوی کتاب مقدس از طریق منابع دقیق علمی و تاریخی؛
  ۷. تشویش مذهبی^{۲۴}: درجه‌ای که فرد تجربه احساساتی نظیر انزوا، اضطراب، تردید و دیگر احساسات منفی را در سیاحت‌های مذهبی خود دارد؛
  ۸. پیچیدگی^{۲۵}: داشتن نگرشهای پیچیده و فلسفی در باره مسائل مذهبی در مقابل نگرشهای ساده و سیاه و سفید؛
  ۹. انگیزه‌های وجودی^{۲۶}: درجه‌ای که نگرانیهای وجودی برای یافتن یک هدف یا مفهوم و روش در زندگی و رفتار مذهبی را برانگیزد.
- ونتیس (Ventis, 1995) نیز پژوهشهای مربوط به ارتباطات جهتگیری دینی پرسشگر، هدفگرا و وسیله‌گرا و یک سری از ملاکهای بهداشت روانی را بازخوانی کرد. او استدلال کرد که جهتگیری

-
15. Readiness to Face Existential Questions
  16. Religious Doubt
  17. Openness to Change
  18. The Multidimensional Quest Orientation Scale (MQOS)
  19. Tentativeness
  20. Change
  21. Ecumenism
  22. Universality
  23. Moralistic Interpretation
  24. Religious Angst
  25. Complexity
  26. Existential Motives

پرسشگری با نتایج غامضی در ارتباط با سلامت روان همراه است. جهتگیری پرسشگری به شخص این اجازه را می‌دهد که برای درگیر شدن در مباحث مربوط به مسائل وجودی کاملاً ارزش قایل شود و حتی این اجازه، همواره وجود دارد که پاسخی برای بحثها پیدا نشود. جهتگیری پرسشگری با تفکر انعطاف‌پذیر و پیچیده مرتبط است. این مسئله به‌طور بالقوه به افزایش اضطراب فردی منجر می‌شود، چرا که گاهی پاسخی برای سؤالهای فرد یافت نمی‌شود. افراد مختلفی به بررسی دینداری و جهتگیری دینی پرداخته‌اند. اسمیت، فاریس و بنتون^{۲۷} پژوهشی با عنوان «شناخت دینداری درونی نوجوانان آمریکایی و نگرشهای آنان در باره بیگانگی با مذهب» انجام دادند. آنان به‌منظور گردآوری اطلاعات از نتایج مطالعات زمینه‌یابی ملی انجام شده در باره جوانان در امریکا استفاده کردند و نتایج خود را با استفاده از آمار توصیفی بر سه بعد اساسی از دینداری درونی جوانان آمریکایی (اهمیت مذهبی، فراوانی دعا و نیایش و اعتقاد به زندگی پس از مرگ، نگرشهای جوانان در باره بیگانگی با مذهب، موافقت با والدین، تأیید کردن کلیساها، تأثیر مطلوب کلیساها، کمکهای مالی به کلیساها) متمرکز و گزارش کردند. شایان ذکر است که آزمودنیهای این پژوهش را نوجوانان ۱۳ تا ۱۸ ساله تشکیل می‌دادند. نتایج پژوهش این پژوهشگران نشان داد که بیشتر نوجوانان آمریکایی اظهار کرده بودند که اعتقادات دینی نقش مهمی در زندگی آنان بازی می‌کند (۶۹٪). همچنین، نتایج نشان داد که بخشی از نوجوانان آمریکایی با مذهب بیگانه‌اند و حتی در برابر مذهب خشونت نشان می‌دهند (Khodayarifard et al., 2006).

استریزن^{۲۸} (Strizenc, 1995) نیز در پژوهشی نشان داده است که تأثیر مقابله‌های مذهبی در جهتگیری درونی بیشتر از جهتگیری بیرونی است و در زنان بیشتر از مردان است.

اسکیارا و گیوشو^{۲۹} با هدف بررسی جهتگیری مذهبی و رشد هویت نژادی سفیدپوستان، در باره ۲۳۳ دانشجوی دانشگاهی در جنوب شرقی ایالات متحده آمریکا مطالعه و بررسی کردند. نتایج تحقیق آنها نشان داد که اشکال بسیار رشدیافته هویت نژادی که از راهبردهای شناختی پیچیده‌تری استفاده می‌کنند، با اشکال انعطاف‌پذیر جهتگیری مذهبی ارتباط دارد (Khodayarifard et al., 2006).

کناکس، لانگهوف و والترز^{۳۰} به منظور بررسی دینداری و معنویت در دانشجویان، تعداد ۲۳۵ دانشجوی ۱۸ تا ۲۶ ساله را از سه دانشگاه در جنوب شرقی آمریکا انتخاب کردند و برای پژوهش از یک پرسشنامه ۱۴۰ گزینه‌ای مورد اعتماد، که برای ارزیابی جهتگیری معنوی و مذهبی به زندگی ساخته شده بود، استفاده کردند. دانشجویان جهتگیری درونی معنوی- مذهبی را از خود نشان دادند که به طور معناداری با عزت نفس بالا، تمایل به رشد و شکوفایی و رفتارهای ضد اجتماعی پایین در ارتباط بود (Khodayarifard et al., 2006).

27. Smith, Faris and Benton

28. Strizenc

29. Sciarra & Gushue

30. Knox, Langehough & Walters

برازلتون، فراندسن و مک کاوون^{۳۱} با هدف بررسی تعامل بین دین و علم پرسشنامه‌ای برای سنجش نگرشهای دینی دانشجویان دانشگاه طراحی و تدوین کردند. نتایج تحقیق آنها نشان داد که دینداری بر نگرشهای دانشجویان نسبت به علم به‌عنوان یک حرفه و بر باورهای آنان نسبت به مفاهیم و شواهد علمی تأثیر بسزایی دارد (Khodayarifard et al., 2006).

نتایج پژوهش توسلی و مرشدی (Tavassoli & Morshedi, 2006) که سطح دینداری و گرایشهای دینی دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر را در سال ۱۳۸۵ بررسی کردند، نشان داد که باورهای دینی دانشجویان این دانشگاه در حد بالا و پایبندی آنها به انجام دادن اعمال دینی در حد متوسط به بالاست.

غیاثوند (Ghiasvand, 2001) نیز در پژوهش خود با عنوان «تحلیل جامعه شناختی وضعیت دینداری جوانان با رویکرد بی‌شکلی دین‌ورزی» به این نتیجه رسید که میزان دینداری دانشجویان در ابعاد اعتقادی و تجربی بالا و در انجام دادن اعمال فردی دینی در حد متوسط به بالاست.

در پژوهش کیانی و همکاران (Kiani et al., 2007) که جهتگیری پرسشگری دانش‌آموزان سال اول دبیرستان اندازه‌گیری شد، انگیزه‌های وجودی برای یافتن یک هدف در زندگی از سایر مؤلفه‌ها بیشتر و جهانشمولی از همه کمتر بود. این نتیجه می‌تواند نشان دهنده ویژگیهای دوره نوجوانی و پرتنگ بودن جست‌وجوی هدف و هویت‌یابی در آنان باشد. این مسئله تا سالهای بعد در جوانی ادامه می‌یابد، چنان‌که در بین دانشجویان نیز این مؤلفه بعد از جهانشمولی از سایر مؤلفه‌ها بیشتر است.

شناخت جهتگیریهای دینی در جوانان می‌تواند راهگشای تدوین هر چه بهتر سیاست‌گذاریهای فرهنگی در جامعه مذهبی ایران باشد. مطالعه نوع نگاه جوانان به دین از اهمیت بسزایی برخوردار است و با تعمق در آن می‌توان علاوه بر آسیب‌شناسی برنامه‌های فرهنگی، به شناخت بهترین راهبردهای مصون‌سازی جوانان از انحرافات فکری و راههای عمق‌بخشی به ایمان و باورهای مذهبی در جامعه دست یافت. در این خصوص، در پژوهش حاضر جهتگیری دینی درونی، جهتگیری دینی پرسشگری و عمل به باورهای دینی در بین دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر بررسی شده و در صدد پاسخ به پرسشهای مطرح شده بوده است.

سؤالهای پژوهش

۱. میزان جهتگیری دینی درونی در دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر چقدر است؟
  ۲. میزان عمل به باورهای دینی در دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر چقدر است؟
  ۳. میزان جهتگیری دینی پرسشگری در دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر چقدر است؟
- ۱.۳. سطح جهانشمولی دینی دانشجویان چگونه است؟

- ۲.۳. سطح تردید و آزمون دینی دانشجویان چگونه است؟
- ۳.۳. سطح تحول دینی دانشجویان چگونه است؟
- ۴.۳. سطح انگیزش دینی دانشجویان چگونه است؟
۴. آیا بین جهتگیریهای دینی درونی و پرسشگری در دانشجویان تفاوت وجود دارد؟
۵. آیا بین میزان جهتگیریهای دینی دانشجویان مرد و زن تفاوتی وجود دارد؟
۶. آیا بین میزان جهتگیریهای دینی دانشجویان مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری تفاوت وجود دارد؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی-پیمایشی بود. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویانی بود که در دانشکده‌های مختلف دانشگاه صنعتی امیرکبیر در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۸۸ به تحصیل مشغول بودند. از این تعداد ۴۳۰ نفر بر اساس برآورد حجم گروه نمونه به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند و ۳۹۰ نفر آنها به همه آزمونها به‌طور کامل پاسخ دادند. ۷۹٪ افراد شرکت کننده در تحقیق دانشجوی کارشناسی، ۱۷٪ دانشجوی کارشناسی‌ارشد و ۳٪ دانشجوی دکتری بودند.

ابزارهای اندازه‌گیری داده‌ها

۱. پرسشنامه جهتگیری دینی پرسشگری چند بعدی (MQOS): به‌منظور اندازه‌گیری مهارت پرسشگری دینی دانشجویان از پرسشنامه جهتگیری دینی چند بعدی بک و جی ساپ (Beck & Jessup, 2004) که دارای ۴۱ سؤال هفت گزینه‌ای در ۵ بُعد تردید و آزمون، تغییر، جهانشمولی، پیچیدگی و انگیزه‌های وجودی است، استفاده شد. این پرسشنامه را کیانی و همکاران (Kiani et al., 2007) ترجمه و هنجاریابی کرده‌اند و ضریب آلفای کرونباخ برای آن ۰/۷۴ به دست آمده است.
۲. مقیاس جهتگیری دینی آلپورت: آلپورت بر مبنای کوششهای نظری خود مقیاسی برای اندازه‌گیری جهتگیریهای مذهبی ارائه کند. او یک مقیاس ۲۰ گزینه‌ای ساخت که ۱۱ گزینه آن در باره جهتگیری دینی برونی و ۹ گزینه آن در باره جهتگیری دینی درونی است و در سال ۱۹۶۳ فگین آن را بازنگری کرد. این آزمون را جان بزرگی (Janbozorg, 1999) ترجمه و هنجاریابی کرده است. برای سنجش روایی این آزمون در کشور ایران مقیاس جهتگیری مذهبی درونی، برونی فگین به فارسی ترجمه و صحت ترجمه آن با بازخوانی توسط متخصصان و ترجمه دوباره آن به انگلیسی تصحیح شد و سپس، در بازنویسی‌های متعدد سعی شد با بافت فرهنگی و مذهبی ایرانی متناسب شود. اعتبار این مقیاس را جان بزرگی در یک نمونه ۲۳۵ نفری از دانشجویان دانشگاه تهران با اعتبار ۷۳۷ بر اساس آلفای کرونباخ آزموده

است. در پژوهشی دیگر که مختاری در یک نمونه ۱۰ نفری از دانشجویان دانشگاه تهران انجام داده، اعتبار این مقیاس به روش آلفای کرونباخ محاسبه شد و ضریب آلفای ۰/۷۱۲ به دست آمد.

۳. مقیاس عمل به باورهای دینی (معبد): این مقیاس را در سال ۱۳۷۹ گلزاری (Golzari, 2000) ساخت و دارای ۲۵ گویه است که در آن عمل به باورهای دینی اندازه‌گیری می‌شود. گویه‌های آزمون در چهار حوزه عمل به مستحبات، فعالیت‌های مذهبی، در نظر گرفتن مذهب در تصمیم‌گیریها و انتخاب‌های زندگی قرار دارد. این آزمون بر روی ۸۹۴ دانشجو (۶۲۱ زن و ۲۷۳ مرد) و ۵۰ جوان زندانی (۲۵ زن و ۲۵ مرد) جمعاً ۹۴۷ نفر اجرا شده است. پایایی این آزمون از طریق بازآزمایی و دو نیمه کردن به ترتیب ۰/۷۶ و ۰/۹۱ به دست آمده است. همچنین، ضریب آلفای کرونباخ این آزمون ۰/۹۴ است.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص‌های توصیفی، همچنین آزمون t تک نمونه‌ای، آزمون t برای گروه‌های مستقل، آزمون تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر، آزمون تحلیل واریانس یک راهه و آزمون توکی استفاده شده است.

یافته‌ها

در این قسمت به یافته‌های پژوهش بر اساس سؤالیهای مطرح شده پرداخته شده است.

سؤال ۱. میزان جهتگیری دینی درونی در دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر چقدر است؟

یافته‌ها نشان می‌دهند که میزان جهتگیری دینی درونی دانشجویان بالاتر از متوسط (زیاد و خیلی زیاد) است. به منظور تعیین میزان جهتگیری دینی درونی دانشجویان از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد که نتایج آن در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱- میزان جهتگیری دینی درونی دانشجویان

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	تعداد	خطای استاندارد	حد متوسط	t تک نمونه‌ای	درجه آزادی	سطح خطا
دینداری درونی	۴/۵۸	۰/۹۹	۳۹۰	۰/۰۵	۴/۰۰	۱۱/۶۴	۳۸۹	۰/۰۰

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، آماره آزمون محاسبه شده در خصوص دینداری درونی ($t = 11/64$) در سطح اطمینان ۹۹٪ ($p < 0/01$) معنادار است؛ یعنی میزان جهتگیری دینی درونی دانشجویان بالاتر از متوسط (زیاد و خیلی زیاد) است.

سؤال ۲. میزان عمل به باورهای دینی در دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر چقدر است؟

در جدول ۲ نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای سنجش میزان عمل به باورهای دینی دانشجویان نشان داده شده است.

جدول ۲- میزان عمل به باورهای دینی دانشجویان

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	تعداد	خطای استاندارد	حد متوسط	t تک نمونه-ای	درجه آزادی	سطح خطا
دینداری بیرونی	۴/۵۳	۱/۰۸	۳۹۰	۰/۰۵	۴/۰۰	۹/۷۱	۳۸۹	۰/۰۰

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، آماره آزمون محاسبه شده در خصوص میزان عمل به باورهای دینی دانشجویان ($t = 9.71$) در سطح اطمینان ۹۹٪ ($p < 0.01$) معنادار است؛ یعنی میزان عمل به باورهای دینی دانشجویان بالاتر از متوسط (زیاد و خیلی زیاد) است.

سؤال ۳. میزان جهتگیری دینی پرسشگری در دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر چقدر است؟

۱. ۳. سطح جهانشمولی دینی دانشجویان چگونه است؟
  ۲. ۳. سطح تردید و آزمون دینی دانشجویان چگونه است؟
  ۳. ۳. سطح تحول دینی دانشجویان چگونه است؟
  ۴. ۳. سطح انگیزش دینی دانشجویان چگونه است؟
- میزان جهتگیری دینی پرسشگری دانشجویان نیز با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای بررسی شد که نتایج آن در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳- آزمون آماری t به منظور مشخص ساختن میزان جهتگیری دینی پرسشگری دانشجویان

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	تعداد	خطای استاندارد	حد متوسط	t تک نمونه-ای	درجه آزادی	سطح خطا
پرسشگری دینی	۴/۱۶	۰/۴۸	۳۹۰	۰/۰۲	۴/۰۰	۶/۴۶	۳۸۹	۰/۰۰
تردید و آزمون	۳/۹۳	۰/۷۶	۳۹۰	۰/۰۴	۴/۰۰	۱/۸۹	۳۸۹	۰/۰۶
پیچیدگی	۴/۰۳	۰/۷۳	۳۹۰	۰/۰۴	۴/۰۰	۰/۷۰	۳۸۹	۰/۴۹
تغییر	۴/۲۵	۰/۸۱	۳۹۰	۰/۰۴	۴/۰۰	۶/۰۲	۳۸۹	۰/۰۰
جهانشمولی	۴/۴۵	۱/۰۰	۳۹۰	۰/۰۵	۴/۰۰	۸/۹۲	۳۸۹	۰/۰۰
کاوشگری	۴/۰۱	۰/۹۱	۳۹۰	۰/۰۵	۴/۰۰	۰/۱۱	۳۸۹	۰/۹۱
انگیزش	۴/۲۸	۰/۸۹	۳۹۰	۰/۰۲	۴/۰۰	۶/۴۶	۳۸۹	۰/۰۰

همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، آماره آزمون محاسبه شده در خصوص میزان جهتگیری دینی پرسشگری ($t = ۶/۴۶$) در سطح اطمینان ۹۹٪ ($p < ۰/۰۱$) معنادار است؛ یعنی میزان جهتگیری دینی پرسشگری دانشجویان بالاتر از متوسط (زیاد و خیلی زیاد) است. در بررسی خرده مقیاسهای جهتگیری دینی پرسشگری مشخص شد که سطح تردید ($t = ۱/۸۹$)، پیچیدگی ($t = ۰/۷۰$) و کاوشگری ($t = ۰/۱۱$) در حد متوسط است و تفاوت معناداری با حد متوسط ندارد.

سؤال ۴. آیا بین جهتگیریهای دینی درونی و پرسشگری در دانشجویان تفاوت وجود دارد؟

برای پاسخ به این سؤال از آزمون تحلیل واریانس با اندازه‌گیریهای مکرر استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴- آزمون تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر به منظور مقایسه تفاوت بین انواع جهتگیریهای دینی درونی و پرسشگری و میزان عمل به باورهای دینی دانشجویان

متغیرها	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	سطح خطا
مقدار ثابت	۲۲۸۸۵/۹۳	۱/۰۰	۲۲۸۸۵/۹۳	۱۵۲۵۷/۶۷	۰/۰۰
خطا	۵۸۳/۴۹	۲۸۹/۰۰	۱/۵۰		
متغیرها	۴۲/۱۲	۲/۰۰	۲۱/۰۶	۴۸/۵۹	۰/۰۰
خطا	۳۳۷/۱۵	۷۷۸/۰۰	۰/۴۳		

همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، F محاسبه شده برابر $۴۸/۵۹$ و $p < ۰/۰۱$ است و در نتیجه، فرض صفر رد و مشخص می‌شود که بین انواع جهتگیریهای دینی درونی و پرسشگری و میزان عمل به باورهای دینی دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر تفاوت وجود دارد. برای بررسی چگونگی این تفاوت از آزمون تعقیبی توکی استفاده شد. نتایج نشان داد که تفاوت بین جهتگیری دینی درونی و میزان عمل به باورهای دینی معنادار نیست ($p < ۰/۵۳$)، ولی سطح جهتگیری دینی پرسشگری به‌طور معناداری با آن دو متفاوت است؛ به عبارت دیگر، جهتگیری دینی پرسشگری به‌طور معناداری کمتر از جهتگیری درونی و میزان عمل به باورهای دینی است. به منظور بررسی تفاوت نمرات دانشجویان در خرده مقیاسهای جهتگیری دینی پرسشگری از آزمون تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر استفاده شد.

جدول ۵- آزمون تحلیل واریانس با اندازه گیری مکرر به منظور مقایسه تفاوت بین خرده مقیاسهای

جهتگیری دینی پرسشگری

متغیرها	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح خطا
مقدار ثابت	۴۰۴۱۷/۵۳	۱/۰۰	۴۰۴۱۷/۵۳	۲۹۶۰۲/۹۲	۰/۰۰
خطا	۵۳/۱۱	۳۸۹/۰۰	۱/۳۷		
خرده مقیاسها	۷۶/۰۶	۵/۰۰	۱۵/۸۱	۲۶/۲۵	۰/۰۰
خطا	۱۱۷۱/۶۶	۱۹۴۵/۰۰	۰/۶۰		

همان طور که در جدول ۵ آمده است، F محاسبه شده با اندازه گیری مکرر برابر ۲۶/۲۵ و $p < ۰/۰۱$ است؛ یعنی فرض صفر رد می شود؛ بدین معنا که سطح خرده مقیاسهای جهتگیری دینی پرسشگری با یکدیگر برابر نیست.

جدول ۶- آزمون توکی به منظور مقایسه تفاوت بین خرده مقیاسهای جهتگیری دینی پرسشگری

دانشجویان

خرده مقیاسهای جهتگیری دینی پرسشگری	تردید و آزمون $m=۳/۹۲۷۷$	پیچیدگی $m=۴/۰۲۵۷$	تغییر $m=۴/۲۴۶۷$	جهانشمولی $m=۴/۴۵۱۸$	کاوشگری $m=۴/۰۰۵۱$	انگیزش $m=۴/۲۷۹۰$
تردید و آزمون		۰/۴۹۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۷۳۱	۰/۰۰۰
پیچیدگی	۰/۴۹۰		۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	۰/۹۹۹	۰/۰۰۰
تغییر	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱		۰/۰۰۳	۰/۰۰۰	۰/۹۹۲
جهانشمولی	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۳		۰/۰۰۰	۰/۰۲۳
کاوشگری	۰/۷۳۱	۰/۹۹۹	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰		۰/۰۰۰
انگیزش	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۹۹۲	۰/۰۲۳	۰/۰۰۰	

آزمون تعقیبی توکی محاسبه شده نشان می دهد که تفاوت بین خرده مقیاسهای جهتگیری دینی پرسشگری دانشجویان معنادار است؛ یعنی جهانشمولی به طور معناداری بالاتر از سایر خرده مقیاسهاست و بعد از آن به ترتیب انگیزش (انگیزه های وجودی)، تغییر، پیچیدگی، کاوشگری و تردید و آزمون قرار دارند.

سؤال ۵. آیا بین میزان جهتگیریهای دینی دانشجویان مرد و زن تفاوتی وجود دارد؟

به منظور بررسی جهتگیری دینی دانشجویان بر اساس جنسیت از آزمون t برای گروههای مستقل استفاده شد. نتایج این بررسی در جدول ۷ آمده است.

جدول ۷- آزمون t به منظور مقایسه تفاوت بین انواع جهت‌گیری‌های دینی درونی و پرسشگری و میزان عمل به باورهای دینی در دانشجویان زن و مرد

متغیرها	میانگین		t گروه‌های مستقل	درجه آزادی	سطح خطا	تعداد		انحراف معیار	
	زن	مرد				زن	مرد	زن	مرد
جهت‌گیری دینی درونی	۴/۵۵	۴/۶۱	۰/۵۹	۳۸۶	۰/۵۶	۱۷۹	۲۰۹	۱/۰۵	۰/۹۱
عمل به باورهای مذهبی	۴/۴۸	۴/۵۷	۰/۸۳	۳۸۶	۰/۴۱	۱۷۹	۲۰۹	۱/۱۶	۰/۹۸
جهت‌گیری دینی پرسشگری	۴/۱۹	۴/۱۳	-۱/۲۲	۳۸۶	۰/۰۳	۱۷۹	۲۰۹	۰/۷۳	۰/۷۸

همان‌طور که در جدول ۷ مشاهده می‌شود، میانگین جهت‌گیری دینی درونی و عمل به باورهای مذهبی در دانشجویان مرد بیشتر از دانشجویان زن است، اما مقدار t به دست آمده در جهت‌گیری دینی درونی ($t=0/59$ در سطح $p<0/05$) و عمل به باورهای مذهبی ($t=0/83$ در سطح $p<0/05$) معنادار نیست. همچنین، میانگین جهت‌گیری دینی پرسشگری دانشجویان مرد با تفاوت کمی کمتر از دانشجویان زن است، ولی این تفاوت نیز معنادار نیست ($t=-1/22$ در سطح $p<0/05$). بنابراین، بین دانشجویان مرد و زن در جهت‌گیری دینی درونی و پرسشگری و عمل به باورهای دینی تفاوت معنادار وجود ندارد. برای مقایسه دانشجویان زن و مرد در خرده مقیاس‌های جهت‌گیری دینی پرسشگری از آزمون t برای گروه‌های مستقل استفاده شد که نتایج آن در جدول ۸ نشان داده شده است.

جدول ۸- آزمون t به منظور مقایسه تفاوت بین خرده مقیاس‌های جهت‌گیری دینی پرسشگری در دانشجویان زن و مرد

متغیرها	میانگین		t گروه‌های مستقل	درجه آزادی	سطح خطا	تعداد		انحراف معیار	
	زن	مرد				زن	مرد	زن	مرد
تردید و آزمون	۴/۰۲	۳/۸۵	-۲/۱۸	۳۸۶	۰/۲۰	۱۷۹	۲۰۹	۰/۷۲	۰/۷۳
پیش‌بینی	۴/۰۸	۳/۹۸	-۱/۲۹	۳۸۶	۰/۸۰	۱۷۹	۲۰۹	۰/۸۲	۰/۸۰
تغییر	۴/۲۶	۴/۲۴	-۰/۲۵	۳۸۶	۰/۷۱	۱۷۹	۲۰۹	۱/۰۲	۰/۸۷
جهانشمولی	۴/۴۷	۴/۴۳	-۰/۳۸	۳۸۶	۰/۳۷	۱۷۹	۲۰۹	۰/۹۶	۰/۸۶
کاوشگری	۳/۹۶	۴/۰۴	-۰/۹۰	۳۸۶	۰/۳۰	۱۷۹	۲۰۹	۰/۸۸	۰/۸۹
انگیزش	۴/۳۴	۴/۲۲	-۱/۲۸	۳۸۶	۰/۲۲	۱۷۹	۲۰۹	۰/۴۹	۰/۴۶

چنان‌که در جدول ۸ مشهود است، در خرده مقیاس‌های جهت‌گیری دینی پرسشگری، میانگین دانشجویان مرد در همه مقیاس‌ها بجز کاوشگری پایین‌تر از دانشجویان زن است. تفاوت میانگین‌ها در مقیاس‌های پیش‌بینی، تغییر، جهانشمولی، کاوشگری و انگیزش معنادار نیست، اما در مقیاس تردید و

آزمون ($t = -2/18$ در سطح $p < 0/05$) تفاوت معنادار است؛ یعنی تردید و آزمون دینی در دانشجویان مرد به طور معناداری پایین تر از دانشجویان زن است و در سایر ابعاد بین آنها تفاوت معناداری وجود ندارد.

سؤال ۶. آیا بین میزان جهتگیریهای دینی دانشجویان مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری تفاوت وجود دارد؟

میانگین نمرات دانشجویان در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در انواع جهتگیری دینی و عمل به باورهای مذهبی در جدول ۹ آمده است.

جدول ۹- مقایسه جهتگیریهای دینی درونی و پرسشگری و میزان عمل به باورهای دینی با توجه به مقطع تحصیلی دانشجویان

متغیرها	کارشناسی		کارشناسی ارشد		دکتری	
	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
جهتگیری دینی درونی	۴/۵۶	۱/۰۱	۴/۷۱	۰/۹۱	۴/۵۹	۰/۸۰
عمل به باورهای دینی	۴/۵۰	۱/۱۰	۴/۶۶	۱/۰۳	۴/۷۱	۰/۸۷
جهتگیری دینی پرسشگری	۴/۱۵	۰/۴۷	۴/۱۸	۰/۴۷	۴/۲۶	۰/۶۹
تردید و آزمون	۴/۹۲	۰/۷۶	۳/۹۳	۰/۷۵	۴/۱۳	۰/۸۰
پیشگیری	۴/۰۲	۰/۷۱	۴/۰۰	۰/۷۲	۴/۲۶	۱/۰۵
تغییر	۴/۲۳	۰/۸۰	۴/۳۴	۰/۸۶	۴/۱۹	۰/۹۶
جهانشمولی	۴/۴۴	۱/۰۰	۴/۴۳	۱/۰۶	۴/۷۰	۰/۶۲
کاووشگری	۴/۰۱	۰/۹۱	۳/۹۴	۰/۹۱	۴/۲۴	۱/۱۱
انگیزش	۴/۲۵	۰/۸۷	۴/۴۳	۰/۹۰	۴/۰۷	۱/۲۸
تعداد	۳۰۷		۶۸		۱۲	

همان طور که در جدول ۹ مشاهده می شود، میانگین جهتگیری دینی درونی در میان دانشجویان کارشناسی ارشد بیشتر از دو گروه دیگر است. میزان جهتگیری دینی پرسشگری و عمل به باورهای مذهبی با بالا رفتن مقطع تحصیلی نیز بالاتر می رود. به منظور بررسی معناداری تفاوت بین میانگینها از آزمون تحلیل واریانس یک راهه استفاده شد. نتایج این آزمون که در جدول ۱۰ آمده است، حاکی از معنادار نبودن این تفاوتها در سطح اطمینان ۹۵ درصد است؛ به عبارت دیگر، بین جهتگیریهای دینی درونی و پرسشگری و میزان عمل به باورهای دینی در دانشجویان کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری تفاوت معنادار وجود ندارد.

جدول ۱۰- آزمون تحلیل واریانس یک راهه به منظور مقایسه انواع جهتگیری دینی و مقیاسهای پرسشگری دینی با توجه به مقطع تحصیلی دانشجویان

متغیرها	مجموع مجذورات بین گروهها	درجه آزادی بین گروهها	میانگین مجذورات	مجموع مجذورات درون گروهها	خطای درجه آزادی	میانگین خطا	درجه آزادی	سطح خطا
دینداری درونی	۱/۳۶	۲	-۱/۶۸	۳۷۶/۲۵	۳۸۴	-۱/۹۸	-۱/۶۹	۰/۵۰
دینداری بیرونی	۱/۸۰	۲	-۱/۹۰	۴۴۸/۹۶	۳۸۴	۱/۱۷	-۱/۷۷	۰/۴۶
پرسشگری دینی	۰/۲۱	۲	-۱/۱۰	۸۷/۳۴	۳۸۴	-۱/۲۳	-۱/۴۶	۰/۶۳
تردید و آزمون	۰/۵۳	۲	-۱/۲۶	۲۲۰/۴۷	۳۸۴	-۱/۵۷	-۱/۴۶	۰/۶۳
پیچیدگی	۰/۷۳	۲	-۱/۳۶	۲۰۱/۵۶	۳۸۴	-۱/۵۲	-۱/۶۹	۰/۵۰
تغییر	۰/۸۱	۲	-۱/۴۱	۲۵۳/۱۱	۳۸۴	-۱/۶۶	-۱/۶۳	۰/۵۴
جهانشمولی	۰/۸۰	۲	-۱/۴۰	۳۸۴/۴۹	۳۸۴	۱/۰۰	-۱/۴۰	۰/۶۷
کلوشگری	۰/۹۱	۲	-۱/۴۵	۳۲۲/۴۶	۳۸۴	-۱/۸۴	-۱/۵۴	۰/۵۸
انگیزش	۲/۲۴	۲	۱/۱۲	۳۰۲/۵۶	۳۸۴	-۱/۷۹	۱/۴۲	۰/۲۴

بحث و نتیجه‌گیری

بدون شک، جامعه ایران یک جامعه مذهبی است و تمام پژوهشهای اجتماعی صورت گرفته برای سنجش دینداری ایرانیان مؤید این ادعاست. از آنجا که قشر دانشجو به عنوان قشر فرهیخته و اثرگذار که آینده جامعه را رقم می‌زند از اهمیت بسزایی برخوردار است، پژوهشهای متعددی در زمینه میزان و نحوه دینداری دانشجویان انجام شده است. در پژوهش حاضر جهتگیری دینی دانشجویان و نحوه نگاه آنها به دین و میزان عمل به باورهای دینی در میان آنها بررسی شد.

این پژوهش نشان داد که میزان جهتگیری دینی درونی که نشان‌دهنده با ارزش دانستن ایمان به‌عنوان یک ارزش متعالی و درونی ساختن ارزشهای دینی است، در بین دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر بالاتر از حد متوسط است. آلپورت و راس (Alport & Ross, 1965) معتقدند که احساسات دینی می‌توانند در فرایند تحول خود بر ریشه‌های نابالغانه‌ای غلبه یابند. آلپورت و راس توضیح می‌دهند که احساسات دینی بالغانه دارای پیچیدگی و غنای مفهومی هستند. علاوه بر این، ایمان بالغانه با ثبات اخلاقی‌ای همراه است که فلسفه جامعی برای زندگی عرضه می‌کند و به سمت یک الگوی توحید یافته هماهنگ سازمان‌بندی می‌شود و در نهایت، باورهایی راهگشا را به فرد پیشکش می‌کند. منظور از باورهای راهگشا فرضیات کارآمد در عرصه حیات است که امکان عمل در شرایط مبهم و تردید آمیز را فراهم می‌سازد؛ به عبارت دیگر، این افراد ایمان درونی دارند که کنش‌وری خودمختار را به دنبال دارد. این یافته با برخی از پژوهشها (Serajzadeh, 2001; Mirsodosi, 2004 & Marjaei, 2006) As Cited in Tavassoli & Morshedi, 2006 که سطح دینداری دانشجویان در

ایران را در حد متوسط به بالا ارزیابی کرده‌اند و نیز اسمیت، فاریس و دنتون (Khodayarifard et al., 2006) همخوانی دارد.

بعد دیگر پژوهش بررسی میزان عمل به باورهای دینی در میان دانشجویان بود که چهار حوزه عمل به واجبات، عمل به مستحبات، فعالیت‌های مذهبی و در نظر گرفتن مذهب در تصمیم‌گیریها و انتخابهای زندگی را می‌سنجید. این مؤلفه نیز در بین دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر بالاتر از متوسط بود. همچنان که توسلی و مرشدی (Tavassoli & Morshedi, 2006) نیز که سطح دینداری و گرایشهای دینی دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر را در سال ۱۳۸۵ بررسی کردند، نشان دادند که باورهای دینی دانشجویان این دانشگاه در حد بالا و پایبندی آنها به انجام دادن اعمال دینی در حد متوسط به بالاست. غیاثوند (Ghiasvand, 2001) نیز به این نتیجه رسید که میزان دینداری دانشجویان در ابعاد اعتقادی و تجربی بالا و در انجام دادن اعمال فردی دینی در حد متوسط به بالاست. آنچه پژوهش حاضر را از سایر پژوهشها متمایز می‌کند، توجه به نوعی جهتگیری به دین است که ورای اعتقادات و عمل به باورهای دینی موجب گسترش و عمق بخشیدن به دینداری در افراد می‌شود و آن جهتگیری دینی پرسشگری است. جهتگیری پرسشگری درجه‌ای را که یک شخص در باره شاخصهای مهم دین خود از نزدیک پرسش می‌کند، می‌آزماید. فرد دینداری که دارای مهارت پرسشگری دینی است، شاخصها و اصول کلی دین خود را از نزدیک می‌آزماید و پاسخهای قالبی و آماده را نمی‌پذیرد و با تلاش و جست‌وجو موجب بسط معرفت دینی خود می‌شود (Batson, 1985). پژوهش حاضر نشان داد جهتگیری پرسشگری در بین دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر بالاتر از متوسط است. برای بررسی دقیق‌تر، خرده مقیاسها یا مؤلفه‌های جهتگیری پرسشگری نیز ارزیابی شد. نتایج نشان داد مؤلفه جهانشمولی؛ یعنی پذیرفتن دیگر مذاهب و راههای جست‌وجوی حقیقت در بین دانشجویان از همه مؤلفه‌ها بیشتر و مؤلفه تردید و آزمون که نگرش مثبت به تردید و آزمون آموزه‌های دینی است، از همه کمتر است. سایر مؤلفه‌ها تفاوت کمی با یکدیگر داشتند. بعد از جهانشمولی به ترتیب از بیشتر به کمتر، انگیزش، تغییر، پیچیدگی، کاوشگری و تردید و آزمون قرار دارند. در پژوهش کیانی و همکاران (Kiani et al., 2007) که جهتگیری پرسشگری دانش‌آموزان سال اول دبیرستان اندازه‌گیری شد، انگیزه‌های وجودی برای یافتن یک هدف در زندگی از سایر مؤلفه‌ها بیشتر و جهانشمولی از همه کمتر بود. این نتیجه می‌تواند نشان دهنده ویژگیهای دوره نوجوانی و پرننگ بودن جست‌وجوی هدف و هویت‌یابی در آنان باشد. این مسئله تا سالهای بعد در جوانی ادامه می‌یابد، چنان‌که در بین دانشجویان نیز این مؤلفه بعد از جهانشمولی از سایر مؤلفه‌ها بیشتر است.

توسلی و مرشدی (Tavassoli & Morshedi, 2006) در بررسی دینداری دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر دریافته‌اند که گرایش به تکثرگرایی در بین دانشجویان رواج زیادی دارد و بالا بودن مؤلفه جهانشمولی در این پژوهش این موضوع را تأیید می‌کند. مقایسه جهتگیری دینی درونی با میزان عمل به باورهای دینی و جهتگیری پرسشگری نشان می‌دهد که بین میزان جهتگیری دینی درونی و عمل به

باورهای دینی تفاوت معنادار وجود ندارد، اما تفاوت این دو مقیاس با جهتگیری دینی پرسشگری معنادار است و جهتگیری پرسشگری به‌طور معناداری پایین‌تر از جهتگیری درونی و میزان عمل به باورهای دینی است. پایین بودن میزان جهتگیری پرسشگری و نیز پایین بودن مؤلفه آزمون و تردید این مقیاس در بین دانشجویان شاید بدین معنا باشد که نگاه کنجکاوانه و کاوشگرانه به دین از جایگاه بالایی برخوردار نیست و این امر می‌تواند ریشه در برخورد جامعه با سؤالهای دینی جوانان داشته باشد. خداوند در وجود انسان گزینه کنجکاوی را قرار داده است و به همین دلیل، کودک طبق آن گزینه برای رسیدن به شناخت خود و جهان هستی دائماً در حال سؤال کردن است. اگر جوابهای قانع‌کننده و معقوله به این سؤالها داده نشود، سؤال از بین نمی‌رود، بلکه ممکن است به تعبیر روانشناسی سرکوب شود و به شکل‌های دیگری بروز کند. امروزه، ذهن جوانان پر از سؤالها و تردیدها راجع به رابطه خود، خداوند و هستی است و از ترس اینکه سؤال کردن خللی در دینداری آنها ایجاد کند، سکوت می‌کنند و ممکن است هیچ‌گاه به‌صورت عمقی به سؤالهای ذهنی خود نپردازند و آنها به‌صورت یک مشکل برای همیشه در ذهنشان باقی بمانند. باید به دنبال ایجاد زمینه‌هایی بود که جوانان بتوانند در باره سؤالهای ذهنی خود آزادانه صحبت کنند و این آرامش خیال را احساس کنند که وارد منطقه ممنوعه نمی‌شوند، بلکه با تأکید صریح قرآن کریم در این امور به جست‌وجو و تفکر پردازند و اصول دین خود را نه با تقلید، بلکه با تفحص و تفکر بشناسند و به آن اعتقاد پیدا کنند. فردی که سؤالهای دینی برایش پیش می‌آید و با پرسشگری در صدد یافتن پاسخ به آن سؤالات است، به تدریج به پاسخهای مناسب دست می‌یابد و به هویت رشدیافته یا درونی شده دینی می‌رسد؛ بدین معنا که ترکیب مناسبی از باورها، افکار، اعتقادات و عواطف را در خود شکل می‌دهد و به نوعی احساس تعهد و مسئولیت دینی در عرصه‌های مختلف زندگی دست می‌یازد. وقتی چنین هویتی در فرد شکل گرفت، در سالهای جوانی و بزرگسالی نیز صیقل داده می‌شود و استحکام و پویایی شخصیت دینی فرد را شکل می‌دهد (Fayyaz, 2009).

دلیل دیگر پایین بودن میانگین جهتگیری پرسشگری نسبت به دو مؤلفه دیگر می‌تواند ماهیت عقلانی دین اسلام باشد که به سبب عقلانی بودن بسیاری از پرسشها و پاسخ آنها در قرآن و فقه مشخص و واضح است، بر خلاف دین مسیحیت که اساساً پرسش را فراتر از عقل و ورود به این حوزه را ممنوع می‌داند.

در بخش دیگری از پژوهش تفاوت دانشجویان زن و مرد در انواع جهتگیری دینی و عمل به باورهای مذهبی بررسی شد و نتایج نشان داد که بین دانشجویان زن و مرد تفاوت معناداری در جهتگیری دینی درونی و پرسشگری و میزان عمل به باورهای دینی وجود ندارد. این یافته با پژوهش نیکوی و سیف (Nikoui & Seyf, 2002) همخوانی دارد که در آن متغیر جنسیت بر جهتگیری دینی و میزان عمل به باورهای دینی تأثیر معناداری ندارد. اما پژوهشهای دیگری هستند که نشان می‌دهند زنان بیشتر از مردان مذهبی هستند و در مقابل اعتقادات مذهبی خود احساس تعهد بیشتری دارند (Hize, 1993, Naski, 1953, Aston & Makintash, 1979 & Bers Hed, 1996, As

(Cited in Najafi et al., 2006; Striznec, 1995;) در پژوهش توسلی و مرشدی (Tavassoli & Morshedi, 2006) در بین دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر نیز همین نتیجه به دست آمد و باورهای دینی و پایبندی به اعمال فردی در بین دانشجویان زن بیشتر از مردان بود. در این پژوهش این مسئله خود را در مؤلفه‌های جهتگیری پرسشگری نشان داد، به طوری که نمرات دانشجویان زن در همه مؤلفه‌ها بجز کاوشگری بالاتر از دانشجویان مرد بود. البته، این تفاوت بجز مؤلفه تردید و آزمون در سایر مؤلفه‌ها معنادار نبود؛ به عبارت دیگر، دانشجویان زن به طور معناداری بیشتر از دانشجویان مرد به کاوش و آزمودن اعتقادات و آموزه‌های دینی خود می‌پردازند و شاید رمز بالاتر بودن سطح دینداری در آنان همین باشد. در واقع، نگاه مثبت به تردید در باورهای دینی و جست‌وجو برای یافتن حقیقت و پاسخ به پرسشهای درونی موجب تحکیم اعتقادات و باورها می‌شود.

در بخش نهایی پژوهش تفاوت انواع جهتگیری دینی و میزان عمل به باورهای مذهبی بر اساس مقطع تحصیلی بررسی شد. این بررسی نشان می‌دهد که هر چند میزان جهتگیری پرسشگری و عمل به باورهای دینی با بالا رفتن مقطع تحصیلی از کارشناسی به کارشناسی ارشد و دکتری بالاتر می‌رود، اما این تفاوت معنادار نیست. در جهتگیری دینی درونی نمرات دانشجویان کارشناسی ارشد بالاتر از دانشجویان کارشناسی و دکتری است، ولی این تفاوت نیز معنادار نیست؛ به عبارت دیگر، بین دانشجویان کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در میزان جهتگیری دینی درونی و پرسشگری و عمل به باورهای دینی تفاوت معنادار وجود ندارد. این موضوع نشان می‌دهد که دینداری دانشجویان کمتر تحت تأثیر محیط دانشگاه است و عوامل تربیتی خانوادگی و اجتماعی از اهمیت بیشتری برخوردار است. پوریوسفی (Kiani et al., 2007) که در تحقیق خود در باره تأثیر دانشگاه بر دینداری دانشجویان مسلمان در ایالات متحده بررسی کرد نیز به همین نتیجه دست یافت که دانشگاه تأثیر چندانی در دینداری دانشجویان مسلمان ندارد و آنان به شدت به اعتقادات و احکام دینی اسلام پایبند بودند. اما در پژوهش توسلی و مرشدی (Tavassoli & Morshedi, 2006) هم پایبندی به اعمال فردی و جمعی دینی در بین دانشجویان ترم‌های بالاتر نسبت به دانشجویان ترم‌های پایین‌تر کمتر است و هم گرایش آنها به دین خصوصی، تکثرگرایی در دین و برخورد گزینشی با دین بیشتر است. تفاوت نتایج این پژوهشها را می‌توان در تفاوت ابزارهای مورد بررسی برای سنجش دینداری جست‌وجو کرد. نتایجی که در خصوص جهتگیری پرسشگری نسبت به دو بعد جهتگیری درونی و عمل به باورهای دینی به دست آمد، بیانگر لزوم مواجهه عمیق‌تر با مقوله دین و دینداری است. دانشگاه باید به عنوان پرورش دهنده گروه نخبگان در برنامه‌ریزیهای فرهنگی به فرهنگسازی در این خصوص اهتمام ورزد و بنا به سفارش اسلام در زمینه تعقل و تفکر و ضرورت پرسشگری به فراهم ساختن فضای پرسشگری و تقویت نگاه تعقل به جای تقلید بپردازد. فراهم ساختن فضاهای بحث و چالش و گنجاندن این نوع نگاه در دروس دینی دانشگاه از جمله اقداماتی است که می‌توان به آن توجه ویژه داشت.

پیشنهادات

با توجه به نتایج پژوهش پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱. سیاستگذاری در زمینه ارتقای دینداری و روحیه پرستگری دانشجویان توسط متولیان امور فرهنگی و دانشگاهها؛
۲. برگزاری کرسیهای نظریه پردازی و ایجاد شبکه‌های اجتماعی برای اقناع و پاسخ به شبهات دانشجویان توسط برنامه‌ریزان فرهنگی و انجمنهای دانشگاه؛
۳. تدارک زمینه مناسب برای پرسش از دین یا بحث در باره دین با نمایش فیلمهایی با مضامین اخلاقی، معنوی، دینی و فلسفی و تجزیه و تحلیل فیلم با کمک استادان فن و دین شناسان در دانشگاهها تا زمینه‌ای برای پرسیدن سؤالاها و مباحث مورد نظر دانشجویان فراهم آید.
۴. در این پژوهش برای سنجش رابطه سطح دینداری و حضور در دانشگاه، دانشجویان مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری با هم مقایسه شدند، پیشنهاد می‌شود در پژوهشهای بعدی، سطح دینداری دانشجویان تازه وارد با دانشجویان دانش‌آموخته مقایسه شود تا تأثیر فضای دانشگاه بر سطح دینداری دانشجویان بهتر نمایان شود.
۵. بررسی متون دینی حاضر در دروس دانشگاهی و اثر بخشی آنها بر عمق بخشیدن به اعتقادات دینی و درونی ساختن آنها و میزان عمل به باورهای دینی می‌تواند موضوع مناسبی برای پژوهشهای بعدی باشد.

References

1. Alport, G.W., & Ross, J.M. (1965). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, (5), 432-443.
2. Batson, C. D., & Patricia, A. (1985). Schoenrad test-retest reliability of six religious orientation scales. *University of Kansas Review of Religious Research*, 26(4), 391-397.
3. Batson, C.D., & Schoenrade, P.A. (1991). Measuring religion-as-quest: reliability concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30(4), 430-447.
4. Batson, T.C.D., Schoenrade, P.A. & Ventis, W.L. (1993); *Religion and the individual a sociopsychological perspective*. New York: Oxford University Press.

5. Beck, R. & Jessup, R.K. (2004). The multidimensional nature of quest motivation. *Journal of Psychology and Theology*, 32(4), 283-264.
6. Donahue, M. (1985). Intrinsic and extrinsic religiousness. Review and meta- analysis journal of personality and social psychology. Thesis Allame Tabatabaai University (in Persian).
7. Fayyaz, I. (2009). Questioning guideline of permanent identity in holly quran. *Journal of Humanity Sciences of Imam Hossein University, Islamic Education*, No.77 (in Persian).
8. Ghiasvand, A. (2001). Sociological analysis of youth religiosity status with amorphous religiosity approach. (Master's dissertation). Azad University (in Persian).
9. Givian, A. (1997). *A prospective evaluation of the people about the role and functions of religion in Tehran*. Tehran: Common Culture Council, (in Persian).
10. Golzari, M. (2000). Making scale specification of religious people and relationship with their mental health. (Doctoral dissertation). Allame Tabatabaai University (in Persian).
11. Hium, R. A. (1990). *Living religions of the world*. Translated by Govahi, Abdorrahim, Tehran: Office of Islamic Culture (in Persian).
12. Janbozorgi, M. (1999). Impact of short – term psychotherapy with and without religious orientation on control of anxious and stress. (Doctoral dissertation). Tarbiyat Modares University, Faculty of psychology (in Persian).
13. Khodayarifard, M., Faghihi, A., Ghobari Bonab, B., Shokoohiyekta, M., & Behpajoo, A. (2006). Preparing and standardization of rreligiosity evaluating scale in student society in country. Tehran University, Faculty of Psychology and Educative Sciences (in Persian).
14. Kiani, J., Eskandari, H., & Ghodsi, A. (2007). Influence of Quran tales on increasing of religious questioning skill. (Master's dissertation). Allameh Tabatabaai University, Faculty of Psychology (in Persian).

15. Najafi, M., Ahadi, H., & Delavar, A.(2006). Relationship of family efficiency and religiosity with identity crisis. *Scientific Journal of Shahed University*, 13(16), (in Persian).
16. Nikoui, M., & Seyf, S. (2002). Religiosity and marital satisfaction. *Counseling News and Researches*, 4(13),(in Persian).
17. Razavirad, M. (2002, Oct. 27). Islam and questioning. *Journal of Iran*. (in Persian).
18. Serajzadeh, H. (2001). *Attitude and students' behavior*. Planning Office of Cultural and Social Studied, Ministry of Science, Research and Technology, Spring (in Persian).
19. Striznec, M. (1995). Coping strategies and religiosity. *Journal of Studied Psychological*, 37(3), 170-172(in Persian).
20. Tavassoli, GH. & Morshedi, A. (2006). Level of religiosity and religious attitude in students of Amir Kabir University. *Journal of Iran Sociology*, (4), 96-118(in Persian).
21. Ventis, L.V. (1995). The relationships between religion and mental health. *Journal of Social Issues*, 51(21), 33-48.
22. William, J. (1997); *Religion and spirit*. Translated by Ghaeni, M., Qom: Darolfekr (in Persian).